

СТАНОВИЩЕ

относно: дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“ по научна специалност „Социология“

автор на дисертационния труд: **Гергана Николаева Ненова**

тема на дисертационния труд: **Разделението на труда в семейството: за границите на майчинството и бащинството (Българските семейства с деца през 21-ви век)**

научен ръководител: **проф. д.с.н. Таня Чавдарова**, катедра „Социология“, СУ „Св. Климент Охридски“

обучаваща организация: **Катедра „Социология“, Философски Факултет - СУ „Св. Климент Охридски“** по научна специалност „Социология“ в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“

от: **проф. д.с.н. Таня Чавдарова**, катедра „Социология“, СУ „Св. Климент Охридски“, научна специалност: „Социология“ с шифър 05.11.01

основание: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № РД 38-623 от 17. 10. 2019 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Данни за докторанта и докторантурата

Гергана Николаева Ненова се обучава по докторска програма към катедра „Социология“ на СУ „Св. Климент Охридски“ съгласно Заповед за зачисляване № РД 20-298 / 3. 03. 2016 г. на Ректора на СУ. Обучението е осъществено в редовна тригодишна форма. Г. Ненова е отчислена от редовна докторантура с право на защита през февруари 2019 г. Не са допуснати нарушения на Правилника на СУ и са покрити изискуемите кредити. Спазени са минималните национални изисквания съгласно ЗРАСРБ.

2. Данни за дисертацията

2.1. Тема. Темата на дисертацията отразява адекватно нейното съдържание.

2. 2. Основни части на дисертацията

Гергана Ненова представя за защита докторска дисертация в обем от 202 страници, приравнени към 325 стандартни страници (от 1800 знака). В цитираната литература са включени 204 източника, от които 142 заглавия са на английски език, 61 са на български език, а едно - на немски език. Дисертацията е структурирана в пет глави, въведение, заключение, библиография и приложения. В четири приложения са дадени елементи от инструментариума на проведените емпирични изследвания.

Предложеният за защита дисертационен труд е посветен на една социално много чувствителна тема, свързана със социалните различия/неравенства между половете при отглеждането на деца. На фона на протичащите както у нас, така и в Европа процеси

на намаляване на раждаемостта и усилваща се респонсибилизация на родителите може да се очаква, че значимостта на изследователския проблем само ще нараства в бъдеще. Дисертацията се вписва отлично в създадената в България социологическа традиция за изследвания по въпроса и дава нов съществен тласък за бъдещи разработки.

Основният изследователски въпрос произтича от нарастващо разпространяващите се в световен мащаб процеси на реконфигурация на социокултурните граници между бащинството и майчинството. Г. Ненова търси да установи дали и доколко те намират почва в България; в какво точно се изразява реконфигурацията, какви са основните ѝ белези; как е повлияна от специфични за България институционални и културни фактори. Централната теза, която авторката се стреми да докаже, е че въпросните процеси протичат и в България. По-специално нейната хипотеза е, че макар в съвременна България водещата роля на майката в семейства с деца да се запазва като основен принцип на разделението на труда по отглеждане на децата, намаляват различията в приноса на бащите и майките (стр. 8). За да я провери, авторката разработва подход, съчетаващ емпирични социологически изследвания на макро, мезо и микрониво, осъществени с количествени и качествени методи.

В първа глава се изяснява спецификата на теоретичния подход и основните за дисертацията понятия - джендър, труд, разделение на труда, грижа, семейство. Г. Ненова възприема феминистки подход, който се центрира върху йерархичния характер на социалните отношения между половете и който вижда в преразпределянето на грижата за деца ключ за подриване на създадените властови неравенства. Следвайки Рисман, авторката концептуализира понятието „джендър“ като „многоизмерна социална структура, която е вкоренена в институциите, културните представи и отделните идентичности и ... организира разпределението на ресурси, на икономическа, социална и символна власт“ (стр. 11). Логиката на дисертацията се разгръща в съответствие с това определение. Дейностите по отглеждане на деца са разпластени и е създаден модел, структуриращ видовете труд, които подлежат на анализ. Още първата глава разкрива несъмнените аналитични способности на Г. Ненова. Нейният дълбинен и системен теоретичен анализ е подплатен с необичайно задълбочени и обширни познания на специализираната литература.

Втора глава проучва в историческа перспектива институционалните и културните предпоставки на разпределението на грижата за деца в български контекст. Тук са анализирани централни аспекти на семейното законодателство, регулацията на майчинството, демографските тенденции по отношение на раждаемост и състав на семействата, различията в трудовата заетост и заплащането по пол, както и нагласите към семейството, децата и разпределението на домашните задължения. Обсъдена е и ролята на роднините и достъпът до ясли и детски градини.

Трета глава представлява сравнителен макроанализ на разпределението на грижата за деца и домашния труд у нас след 70-те години на миналия век до наши дни. Той се основава на вторичен анализ на данни, набрани с количествени методи, главно от изследването „Бюджет на времето“ на НСИ. Фокусът е върху разпределението на времето за отделните дейности по отглеждане на деца между родителите, както и върху различията в общата натовареност и свободното време на мъжете и жените. Данните в тези две насоки са интерпретирани в тяхната връзка с различията в участието на мъжете и жените в платената заетост и домашния труд.

В четвърта глава се изследват процеси и тенденции, отнасящи се до макро и мезонивото на функциониране на социалните отношения между половете. Първо, реконструират се публичните образи на майчинство и бащинство така, както са въплътени в книги за отглеждане на деца. Анотациите на 180 книги, издадени в годините 2000-2017, са подложени на контент-анализ, открояващ авторите експертни полета и главните теми. Второ, осъществяват се наблюдения на сайта за майчинство „Майко мила“ и на виртуална група на майки, и се показва как чрез хумора се предизвикват наложените в обществото представи за майчинството.

В пета глава се анализират резултатите от ЕСИ на български семейства от средната класа с деца до седем години в София. Чрез метода на дълбочинното интервю са проведени 20 интервюта с партньорите в единадесет семейства. Осъществен е анализ на микрониво, разкриващ интерпретациите и оценките на майките и бащите за начина, по който договарят и разпределят дейностите, свързани с отглеждането на децата. Конституирането на границите на майчинството и бащинството в домашния труд се разглежда през смисловите и езиковите интерпретации и преживявания на респондентите, с ясен акцент върху властовите и емоционалните измерения.

Методологията на четирите изследвания е адекватна и добре представена. Дисертацията има сложно и богато нюансирана структура, в която се преплитат анализи, основани на използването на различни количествени и качествени методи. Като цяло, тя е ярка демонстрация на евристичното мислене на дисертанта, основано на натрупани задълбочени познания, отлично развити аналитични умения и изключително добре отработен и фин стил на писане.

Главните ми бележки и препоръки към дисертационния труд могат да се сведат да следното:

1. Поради богатото композиране, което включва четири отделни социологически изследвания, е трудно да се удържа нишката, която ги свързва и прави дисертацията кохерентно цяло. Бих препоръчала на Г. Ненова в бъдещия процес на преработка на дисертацията в книга да преосмисли и направи още по-отчетливи връзките между отделните части, дори ако трябва да се откаже от определени части.
2. На места в дисертацията е налице пристрастна, тоест недостатъчно подплатена с научни доказателства, защита на тези. Например такъв силен извод като този, че в публичното пространство чрез специализираните книги за грижи за децата се налага представата за естествеността на майчинството, която „гарантира, че... веднъж родила, жената може да се грижи за себе си само като форма на грижа за детето“ (стр. 115) се прави въз основа на един цитат от анотация на книга. Плътното придържане към възможностите (и ограниченията) на приложената методология само ще увеличи ценността на работата.

2. 3. Научен апарат

Използваният научен апарат е ясно и недвусмислено прояснен. Прилагането му е логически непротиворечиво и аргументирано чрез пространни познания по проблема, за което свидетелства и обширната библиография. Може още да се желае по отношение на дефинирането на понятия като *разделение/ разпределение на труда*. Начинът на цитиране е коректен, спазва се един стил, в който не забелязвам пропуски.

3. Автореферат

Съдържанието на дисертационния труд е отразено точно и коректно в автореферата. При все това намирам, че авторефератът можеше в по-голяма степен да отрази богатството на идеите и находките в дисертацията.

4. Публикации по дисертацията

Гергана Ненова има четири публикации на български език по темата на дисертацията и с това надхвърля минималните национални изисквания за получаване на образователната и научна степен „доктор”. Три от тях са в рецензирани списания: „Население“, „Критика и хуманизъм“ и „Годишник на СУ – книга Социология“, а четвъртата статия е в сборник от докторантски четения на СУ „Св. Кл. Охридски“. Три от статиите отразяват емпирични резултати от две глави на дисертацията, а четвъртата статия представя концептуализирането на родителството в нея.

5. Научни приноси на дисертационния труд

Като цяло приемам самооценката за научните приноси, изложена в автореферата. Мога да синтезирам виждането си за основните насоки, в които дисертационният труд има приносен характер, по следния начин:

- 1) Според мен много съществен принос представлява системният анализ на историческата динамика в неравенствата между половете в неплатения труд и разпределението на грижата за децата у нас в един достатъчно дълъг период, започващ от късния социализъм до наши дни. Анализът, основан върху данни, набрани с количествени методи, откроява какъв точно смисъл може да се влага в т.нар. „ново“ и „активно“ бащинство и къде са неговите граници.
- 2) Значим научен принос е анализът на променящите се разбирания за грижите за деца и разпределението им, ако за тях се съди по анотациите на книгите, посветени на детската грижа. Контент-анализът в това отношение предоставя доказателства за процеси с предполагаемо много важни социални последици. Първо, откроява се отслабване на интереса/дискусиите около физическата грижа за децата, която традиционно се очаква да бъде поета от майката. За сметка на това се интензивират обсъжданията на общуването и възпитанието на децата и свързаното с тях интелектуално и емоционално развитие. Второ, адресатите на книгите в преобладаващата им част са „родителите“ - подход, който „носи“ социокултурната представа за равен достъп и отговорност на майките и бащите за грижите за деца. Трето, убедително е представена тенденцията книгите да поставят родителите, а не толкова детето, в позиция на обект за дисциплиниране, а детето да се интерпретира главно като продукт на родителската работа. Четвърто, анализът предоставя аргументи, че лавинообразното нарастване на пазара на книги за грижи за деца се представя като легитимен резултат от необходимостта да се обучават родителите.
- 3) Анализът на микрониво представлява теоретичен и методологически принос заради изградените типологии на семействата в зависимост от поемането на труда по отглеждане на деца. Открити са три типа с преобладаване на типа, при който жените поемат по-голямата част от въпросния труд. Демонстрирана е неговата вътрешната некохерентност, като са разпластени под-типове. При-

ложеният методологически подход за изследване на представители на средната класа има потенциал на модел, който да стимулира проучванията на майчинството и бащинството при представители на други социални класи.

- 4) Убедително е доказано, че реконфигурирането на социалните отношения между родителите по повод на детската грижа се изразява не в преразпределението на грижата, а в „увеличаването ѝ и превръщането на децата във фокус на грижата и за двамата родители“ (стр. 23, автореферат).

6. Заключение

Представената за публична защита дисертация на Гергана Николаева Ненова на тема: „Разделението на труда в семейството: за границите на майчинството и бащинството (Българските семейства с деца през 21-ви век)“ е защитима както по отношение на образователната част на степента „доктор“, така и по отношение на научната част чрез осъществените приноси. Дисертационният труд изцяло отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и на Правилника на СУ "Св. Кл. Охридски" за неговото прилагане.

Всичко изложено в становището ми дава основание да гласувам положително и да предложа на уважаемите членове на научното жури да присъдят на **Гергана Ненова** образователната и научна степен „**доктор**“ в професионалното направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“.

4 ноември 2019 г.
гр. София

проф. д.с.н. Таня Чавдарова